

W Polsce przeciwdziałanie biedzie jest zadaniem nie tylko samorządów, ale również organizacji pozarządowych. Najbardziej znana jest Polska Akcja Humanitarna, która zbiera pieniądze na dożywianie dzieci w szkołach

East News

Polska bieda

ELŻBIETA TARKOWSKA

Instytut Filozofii i Socjologii
Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
etarkows@ifispan.waw.pl

Bieda w Polsce różni się pod wieloma względami zarówno od dawnych jej form, jak i od ubóstwa znanego w innych krajach, tak postkomunistycznych, jak i zachodnich. W Polsce bieda częściej dotyka mieszkańców wsi, dzieci, kobiet, bezrobotnych i *working poor*

Specyfika obecnej biedy w Polsce przejawia się w różnych zjawiskach. Przede wszystkim Polska bieda jest biedą wsi. Obecna bieda jest zjawiskiem przedłużającym się, chronicznym lub nawet międzygeneracyjnie przekazywanym (czyli społecznie „dziedzicznym”). Istnieje koncentracja ubóstwa i powiązanych z nim negatywnych zjawisk prowadzących do wykluczenia społecznego (takich jak bezrobocie, niski poziom edukacji i kwalifikacji *etc.*)

w pewnych regionach i miejscach na społecznej mapie Polski. Charakterystyczną cechą polskiej biedy jest jej juvenilizacja – ubóstwo dzieci, ubóstwo rodzin wielodzietnych, bezrobocie młodego pokolenia i in. Ponadto obserwuje się specyficzną postać feminizacji ubóstwa w wersji polskiej. Wreszcie, ubóstwo jest w Polsce pochodną bezrobocia, ale także istnieje zjawisko *working poor*.

Wymiar etniczny, tak istotny w przypadku współczesnego ubóstwa, nie gra w Polsce tak istotnej roli, jak w innych krajach.

Wyodrębnione analitycznie cechy i zjawiska w praktyce łączą się, przenikają i kumulują, co prowadzi do złożonych, o groźnych konsekwencjach, form ubóstwa.

Przedstawiając polską biedę ze względu na wskazane jej cechy specyficzne i wymiary będę odwoływać się do bogatej obecnie wiedzy, do wyników badań własnych – w tym badań będących efektem mojego udziału w projektach międzynarodowych (np. w kierowanym przez Julię Szalai projekcie *Social History of Poverty in Central Europe* i w kierowanym przez Ivana Szelenyi’ego badaniu *Poverty, Ethnicity and Gender in Transitional Societies*), jak i cudzych, w tym przede wszystkim do badań zespo-

tu łódzkiego, pracującego pod kierunkiem Wielisławy Warzywody-Kruszyńskiej.

Bieda wiejska

Ze względu na rolniczy charakter kraju, bieda w Polsce zawsze była biedą wsi. Także obecna tzw. nowa bieda jest związana ze wsią i rolnictwem; zgodnie ze wszystkimi statystykami i badaniami, w tym GUS-u i Banku Światowego, zamieszkiwanie na wsi lub w małym miasteczku jest wyznacznikiem ubóstwa. Trzeba jednak podkreślić, że sama bieda wsi jest zjawiskiem zróżnicowanym, z jednej strony związanym z wysokim bezrobociem na wsi spowodowanym likwidacją PGR-ów, z drugiej – z brakiem reform sektora rolnictwa prywatnego i nieopłacalnością produkcji rolnej. Łączy się z tym odmienny styl życia i odmienne strategie radzenia sobie z biedą wewnątrz środowisk wiejskich.

Wymiar czasu i przestrzeni

Badania ukazują, że „nowa bieda” w Polsce jest często biedą przedłużającą, a nawet staje się kondycją chroniczną i permanentną w niektórych społecznościach (enklawy trwałego ubóstwa w miastach śląskich, w dotkniętej bezrobociem i pauperyzacją Łodzi czy w osiedlach popegeerowskich) lub w niektórych typach rodzin, gdzie dostrzega się zjawisko „dziedziczenia” ubóstwa. „Dziedziczenie” ubóstwa, bezrobocia i innych negatywnych zjawisk przekazywanych następnemu pokoleniu to zjawisko szczególnie niebezpieczne. Występuje ono w makroskali: dziedziczenie pozycji społecznych na szczytach i u dołu drabiny społecznej wśród najbogatszych i najlepiej wykształconych z jednej strony oraz wśród najbiedniejszych i o najniższym poziomie wykształcenia z drugiej, a także w mikroskali rodziny i losów jednostkowych (bariery edukacyjne młodzieży z biednych środowisk, bezrobocie młodzieży).

Kolejną specyficzną cechą obecnej biedy w Polsce jest jej koncentracja zarówno w przestrzeni miejskiej, jak i w warunkach wiejskich, w makroskali, w wymiarze regionów, jak i w skali społeczności lokalnych, poszczególnych miast, dzielnic, wsi. W starych centrach miast przemysłowych, takich jak Łódź, Wrocław czy Katowice powstają prawdziwe enklawy ubóstwa. Podobna koncentracja wielu negatywnych zjawisk związanych z ubóstwem i bezrobociem występuje też w byłych PGR-ach. Biedne sąsiedztwo sprzyja dalszemu ich utrwalaniu się. Nagromadzenie w danej przestrzeni różnych negatywnych zjawisk – takich jak ubóstwo, bezrobocie, brak miejsc pracy, niski poziom edukacji, brak perspektyw dla młodzieży, ograniczona mobilność, przeszkody w komunikacji ze światem zewnętrznym, relatywna izolacja – zwiększa niebezpieczeństwo tzw. błędnego koła ubóstwa, trwałej marginalizacji czy wyłaniającej się *underclass*.

Feminizacja i juvenilizacja biedy

Jedną z najbardziej charakterystycznych cech obecnej biedy w Polsce jest młody wiek biednych. Wśród osób biednych występuje znaczna nadreprezentacja dzieci i młodzieży; prawdopodobieństwo życia w biedzie rośnie wraz z rosnącą liczbą dzieci w rodzinie; rodziny wielodzietne w Polsce są bardziej narażone na ubóstwo niż rodziny samotnych matek, należące do najbiedniejszych w Europie Zachodniej czy w USA. Również sytuacja młodzieży nie jest łatwa ze względu na bardzo wysoką, prawie dwukrotnie wyższą wśród niej stopę bezrobocia i brak pracy dla absolwentów różnych szkół i poziomów edukacji.

Feminizacja jest jedną z charakterystycznych cech ubóstwa w świecie współczesnym. Zdania na temat występowania i zasięgu tego zjawiska w Polsce są jednak podzielone. Symptomy feminizacji ubóstwa można dostrzec w różnych obszarach życia społecznego. Jest ona związana z sytuacją kobiet na rynku pracy (wyż-

Cechą charakterystyczną polskiej biedy jest jej juvenilizacja – ubóstwo dzieci, rodzin wielodzietnych i bezrobocie młodego pokolenia

sze bezrobocie kobiet, bezrobocie długotrwałe, trudności kobiet w powrocie na rynek pracy); widoczna jest w sferze dochodów (zarobki kobiet są o 20% niższe niż mężczyzn); w dziedzinie emerytur (w wypadku kobiet są one o 30% niższe niż mężczyzn); wiąże się ze zjawiskiem samotnego macierzyństwa (słabo jednak związanego z ubóstwem, zwłaszcza w porównaniu z rodzinami wielodzietnymi) i wreszcie ujawnia się na mikropoziomie rodziny i gospodarstwa domowego, gdzie feminizacja ubóstwa przybiera różne formy, jest jednak istotna.

Obecne ubóstwo w Polsce jest jak najściślej powiązane z bezrobociem (choć z drugiej strony występuje też zjawisko *working poor*, biednych pracujących). Problemy bezrobocia są dobrze znane, zbadane i opisane. Specyficznie polskie źródła – materiały autobiograficzne, czyli *Pamiętniki bezrobotnych*, pokazują mniej znany, subiektywny, zindywidualizowany wymiar tego doświadczenia, zróżnicowane sposoby przeżywania dramatu bezrobocia, różne sposoby radzenia sobie z nim. To podejście, tak cenione i poszukiwane przez współczesne nauki społeczne, jest ważnym uzupełnieniem istniejącej obszernej wiedzy na temat różnych aspektów ubóstwa w Polsce. ■

Chcesz wiedzieć więcej?

- Golinowska S., Tarkowska E. (red.) (2005). *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania. Metody. Wyniki*. Warszawa: IPSS.
- Korzeniewska K., Tarkowska E. (red.) (2002). *Lata tłuste, lata chude. Spojrzenia na biedę w społecznościach lokalnych*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.